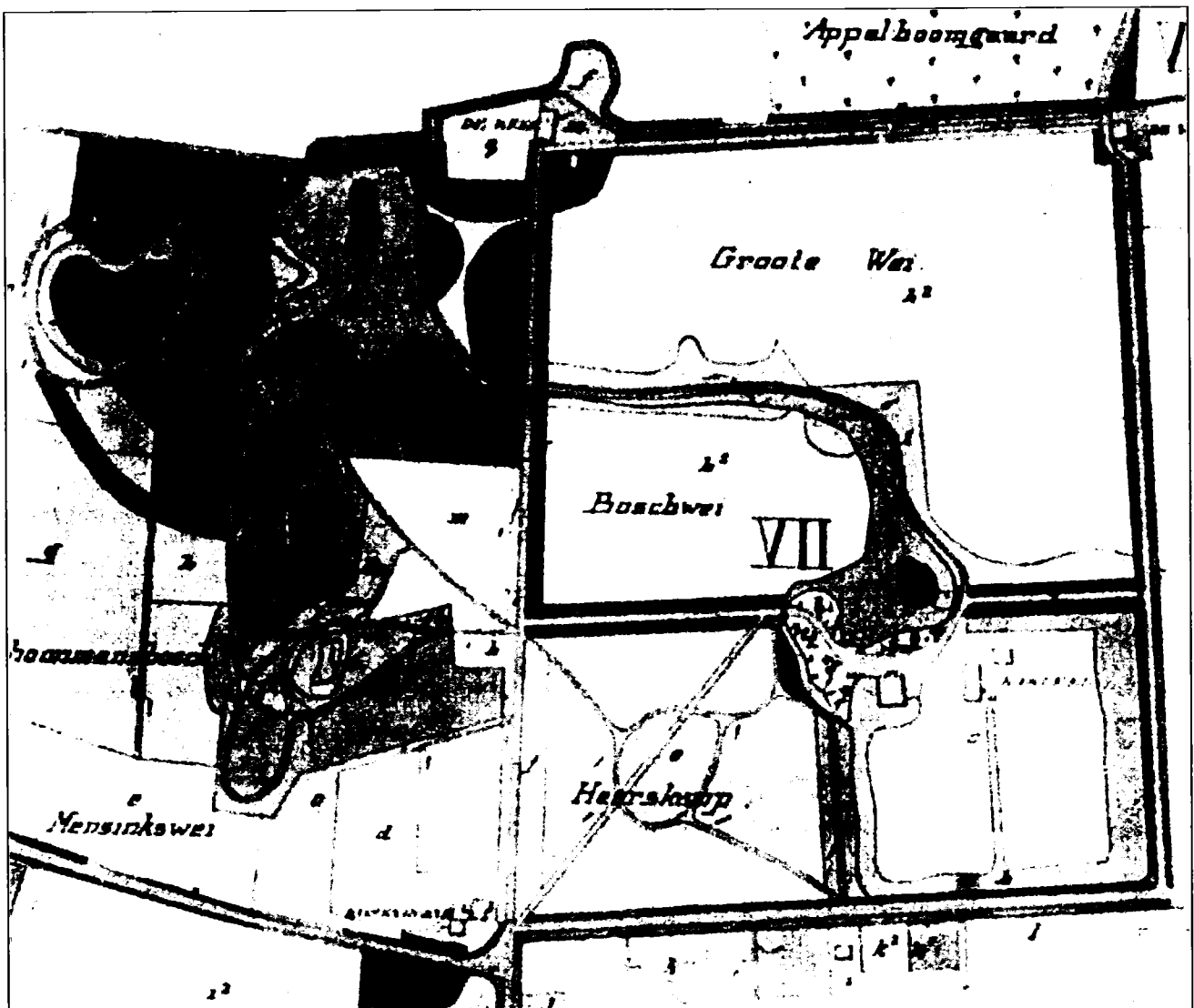

11.005881

Voorstonden: overzicht en doorzicht

Historische analyse en
waardering landschapsarchitectuur

Mireille Dosker, Bureau Buiten
Herziene versie, februari 2010

- 1 MAART 2010

Inleiding

Het landgoed Voorstonden ligt op de overgang van de kleigronden van het oude IJseldal en de zandgronden van de Oost-Veluwse heuvelrug. Het ligt aan de hooggelegen 'opgeleide' Voorstondensebeek, die gevoed wordt door sprengkoppen aan de Veluwerand ten westen van Eerbeek (Overmars, 1982). Het ligt ten noorden van Brummen en ten Zuiden van Tonden en Voorst.

De oudste vermelding van een stenen huis of kasteel Voorstonden is uit 1557, op een kaart van de Veluwe (door Christiaan 'sGrooten). In de 16^e eeuw noemde Gijsbert van Wisch zich heer van Voorstonden. Vanaf 1646 is bekend dat Voorstonden functioneerde als havezate en woning voor een Gijsbert van Wisch, die compareerde in de Ridderschap van de Veluwe. Zijn dochter, Anna van Wisch droeg het bezit in 1656 op als Gelders leen. Op dat moment bestond het uit een huisplaats met boomgaarden, productiebos en landerijen, begeleid door grachten en lanen.

Vanaf 1814 woonden Alexander Diederik van Spaen en zijn vrouw Christina Maria van Lennep op Voorstonden. Zij hebben gezorgd voor de zo ingrijpende tweede fase van verlandschappelijking, die een bijzondere en afwisselende wandeling op het terrein mogelijk maakte.

Vorstonden is niet voortdurend bewoond geweest. Soms bevond de eigenaar zich op een andere havezate of in het buitenland. Het landgoed is sinds 1995 in eigendom gekomen van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten (met uitzondering van de huisplaats). Natuurmonumenten heeft ten Zuiden van het terrein een parkeerplaats aangebracht en een gedeelte van het landgoed opengesteld voor wandelaars.

De historische analyse beschrijft en interpreteert in grote lijnen de ruimtelijke ontwikkelingen van circa 1656 tot heden. De analyse is chronologisch opgezet en gemaakt op basis van informatie van onder meer de Hottinger Kaart uit ca. 1871, kadastrale, topografische kaarten, overzichtskaarten van het landgoed uit de 19de en 20ste eeuw, een ontwerptekening van L.A. Springer en luchtfoto's. Er is met name gelet op veranderingen in het gebied dat nu een parkbos bevat, het zogenaamde 'Nieuwe Werk'.

Pien Lammertse-Tjalma, die onderzoek doet naar het werk van Van Lunteren, heeft het parkbos nauwkeurig bestudeerd. Haar bevindingen en ook die van Trudi Woerdenman, met name gericht op veldherkenning en een (stilistische) vergelijking met andere landgoederen in de regio, zijn in het kort verwerkt in dit rapport. De historische analyse wordt gevolgd door een cultuurhistorische waardering van de huidige situatie, in het algemeen en uitgewerkt per (belangrijk) onderdeel.

Dit alles ter voorbereiding op het herstelplan 'In rechte en slingerende rijen' van Atelier Wilg, Ivo J.J. Jansen, met wie de adviezen voor het vervolg in een vroeg stadium uitvoerig zijn doorgenomen.

Samenvatting

Voorstonden is een landgoed in de gemeente Brummen, gelegen op de kruising van wegen tussen Eerbeek, Zutphen, Brummen en Voorst. Karakteristiek is het nog aanwezige stelsel van rechte lanen rond het oorspronkelijke landgoed, dat vóór 1781 is aangelegd en dat ondanks de veranderingen in landschapsstijl op het terrein van Voorstonden vanaf het eind van de 18de eeuw, grotendeels intact is gebleven. Ook het 'Grand Canal' ten noorden van het huis dateert waarschijnlijk van voor 1781. De twee omgrachte eilanden in de zuidoost hoek, waarop ook het huis is gebouwd, zijn waarschijnlijk ouder, ze worden al in 1656 vermeld.

Het van oorsprong agrarische landgoed is vanaf het einde van de 18de eeuw langzamerhand veranderd in een landschapspark. Aanvankelijk werd alleen in het westelijk deel, dat buiten de lanenstructuur viel, een klein parkbos met (vis)vijver met slingerende paadjes aangelegd, terwijl in diezelfde periode in het oostelijke deel de geometrische structuur gehandhaafd bleef (op de inrichting van het oostelijk huiseiland na). Vervolgens is het vermaaksgedeelte vóór 1832 fors uitgebreid in noordwestelijke richting. Daar kwamen ruim opgezette waterpartijen die gevoed werden door de Voorstondensebeek, en bossen afgewisseld met bouwland. In het oostelijke deel kregen met name de waterlopen een minder strakke lijnvoering en nodigde de inrichting voortaan uit tot een wandeling. Het resultaat op kaart vertoont een krachtige, zelfverzekerde lijnvoering die aansluit bij de ontwikkelingen uit die tijd, zonder vrees voor grootschaligheid. Dit duidt erop dat waarschijnlijk een professionele tuin- of landschapsarchitect aan het werk is geweest. De vormtaal wijst in de richting van Van Lunteren.

Pas in het laatste kwart van de 19de eeuw volgde de voltooiing van het landschapspark. Het 'Grand Canal' werd gedempt en de smalle verbindingssloot tussen de huisvijver en de vijvers in het Slingerbos werd enigszins verplaatst en verbreed tot een 'rivier' met allure. De Heerskamp werd bebost en sloot aan bij het parkbos in het westelijke deel.

Het resultaat van alle inspanningen, dit landschapspark, zoals het aan het begin van de 20ste eeuw in kaart is gebracht, is tot op heden in grote lijnen bewaard gebleven. Zij het dat de boswei en grote wei gedeeltelijk dichtgegroeid zijn geweest en de

Heerskamp betreft inrichting sterk verwaarloosd is geweest.

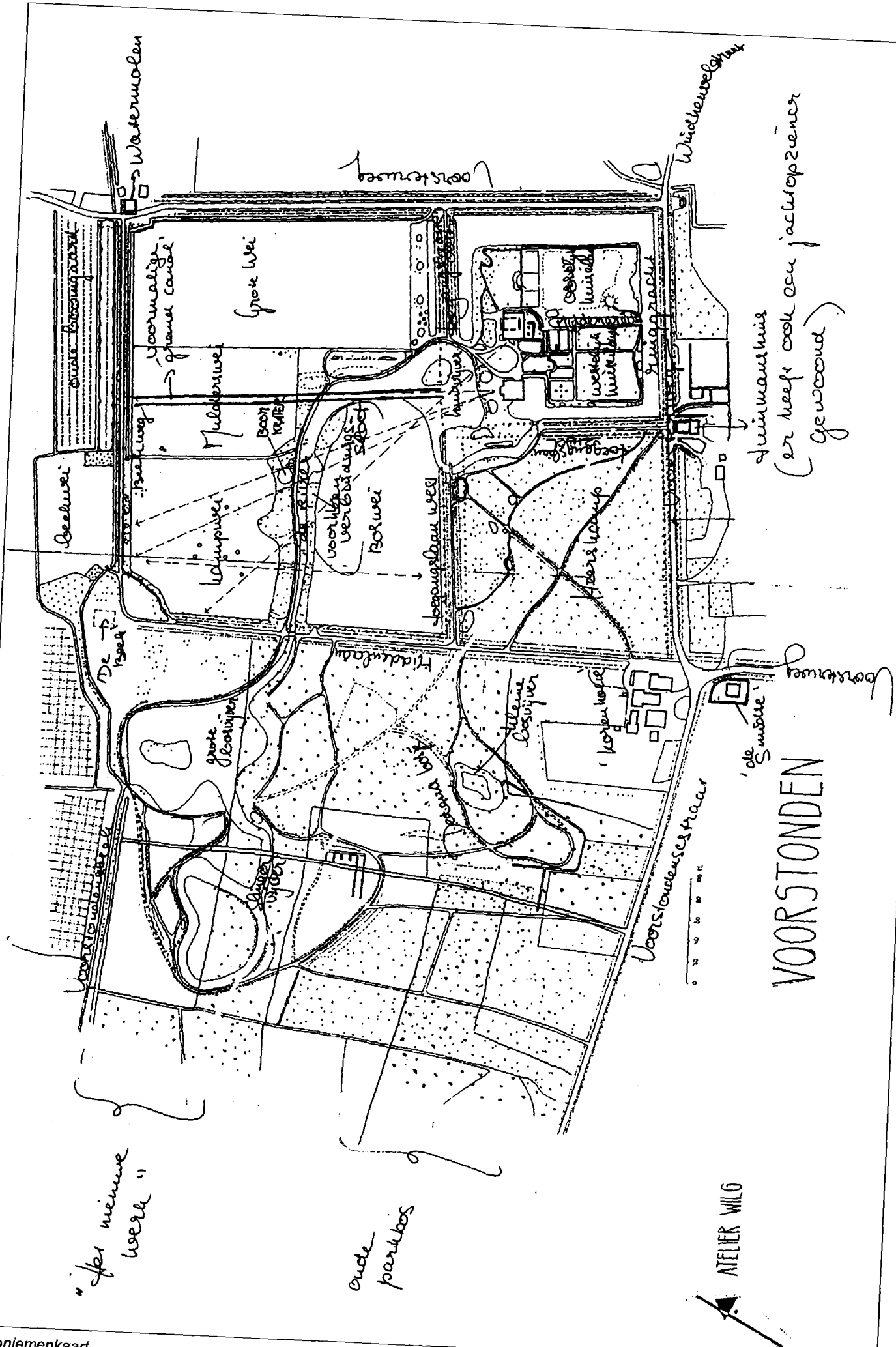
Sinds 1995 is de Vereniging Natuurmonumenten eigenaar van Voorstonden, met uitzondering van het huis en enkele gebouwen, die in particuliere handen zijn. De omgeving van het huis is in erfpacht uitgegeven aan de eigenaar. In het begin van de 20ste eeuw is op de westelijke eiland bij het huis een formele tuin aangelegd naar ontwerp van L.A.Springer. Deze aanleg is in de jaren '80 van de 20ste eeuw gedeeltelijk gerestaureerd.

Het landgoed Voorstonden is zeer waardevol, met name omdat het twee verschillende ruimtelijke lagen bevat, die over elkaar heen liggen en toch elkaar niet lijken te beïnvloeden: een formele, rechthoekige laag (huiseilanden met grachten en lanen en 'Grand Canal'), aangelegd voor of in de achttiende eeuw, en een late landschappelijke laag (Nieuwe Werk, Rivier), aangelegd in de negentiende eeuw. In beide lagen vormen de lanen het landschap. En houdt de transparante aanleg het agrarische bedrijf ertussen en –omheen zichtbaar.

Regionaal is de formele lanenstructuur vergelijkbaar met die van landgoederen zoals Bingerden en Keppel, en sluit het ontwerp voor het Nieuwe Werk (en de Rivier in aanzet) aan bij parken als Enghuizen, Engelenburg en de Gelderse Toren. Maar de bijzondere en goed bewaarde combinatie van de twee ruimtelijke lagen is zeldzaam, ook op landelijk niveau. Mocht het inderdaad een ontwerp van Van Lunteren betreffen dan is dat enerzijds kenmerkend voor de regio waarin hij veel gewerkt heeft, en anderzijds waardevol, omdat van zijn hand niet veel werken bewaard zijn gebleven.

Voorts is behalve (en net buiten) genoemde twee hoofdlagen in ruimte en tijd ook waardevol de bewaard gebleven vroeg-landschappelijke aanleg van het oude parkbos rond de kleine bosvijver, dat aansluit zowel op de formele lanenstructuur als op de landschappelijke aanleg van het Nieuwe Werk. Dit is zeldzaam, want de meeste van deze vroeg-landschappelijke parkbossen zijn immers in de loop van de tijd verdwenen of 'overruled' door een latere, vaak omvangrijkere landschappelijke aanleg.

Het park biedt naast dit alles goede mogelijkheden de nog aanwezige cultuurhistorische waarden van met name de Rivier, de kleine bosvijver en het Nieuwe Werk beter beleefbaar te maken voor bezoekers. En het biedt het kansen om waarden toe te voegen, bijvoorbeeld aan de Heerskamp.

"of de nieuwe weel"

oude parkbos

NIET ER WILG

huishuis
(er heeft ook een jaalroepener
gewoond)

VOORSTONDEN

Periode I

Rechtlijnige, formele opzet (tot circa 1781)

Aangenomen wordt dat zich op de plek van het huidige Voorstonden al in de tiende eeuw een nevenvestiging bevond van de Sint-Salvatorabdij te Prüm in de Eifel, die talrijke goederen bezat in het kerspel Voorst. De oudste aanduiding van een stenen huis of kasteel Voorstonden is uit 1557, maar de eerste vermelding van tuin en park dateert van 1656, toen het door Anna van Wisch, gehuwd met Alexander Schimmelpenninck van der Oye, tot een Gelders leen werd gemaakt. De omschrijving in het leenregister luidt: 'Huys ende havezathe genampt Voorstonde ofte den Poll in sijne graften (=grachten), bongaerden, straeten ende holtgewass met die landerijen, daeronder gehorende...' De eigenaar van Voorstonden kreeg ook de Voorstondensebeek in erfpacht en daarbij het recht om stroomafwaarts een watermolen te stichten. In 1660 werd de zoon van Anna van Wisch, Jacob Schimmelpenninck van der Oye, met het goed beleend. Van 1724 tot 1769 was Frans Alexander Schimmelpenninck van der Oye eigenaar. Hij liet in 1731 de watermolens bouwen ('de Beek'). Het goed bleef in bezit van de familie Schimmelpenninck van der Oye tot 1781.

Hottingerkaart, circa 1781

Eind achttiende eeuw (tussen 1773 en 1794) hebben militaire ingenieurs grote delen van Noord- en Oost-Nederland gekarteerd. Voor de legerleiding was een goede kennis van het gebied waarop de strijd zich zou kunnen afspelen van groot belang. Dit maakte dat het landschap en de bebouwing nauwkeurig in kaart moesten worden gebracht.

De activiteiten van de militaire ingenieurs resulteerden in de fraaie en redelijk gedetailleerde topografische kaarten van Drenthe, Groningen, Overijssel en Gelderland. Het zijn in vrijwel alle gevallen de oudste (in grote lijnen) betrouwbare kaarten van het gebied. Zij zijn daarmee van grote waarde voor onze kennis van het vroegere landschap.

De oorspronkelijke kaarten zijn getekend op een schaal van een duim op honderd Rijnlandse roeden (1:14.400). In de Hottinger atlas zijn zij op een wat kleinere schaal opgenomen (Versfeijt, 2003). Terreindetails, zoals bijvoorbeeld de individuele bebouwing, blijven echter goed te herkennen.

Uiteraard zijn alleen ruimtelijke zaken weergegeven die op enigerlei wijze van belang waren vanuit militaire oogpunt. Details zijn onbetrouwbaar.

De Hottingerkaart is de oudste kaart waarop het grondgebied van Voorstonden te zien is. We zien hierop een rechthoekig terrein omgeven met en doorsneden door een, nog steeds bestaand, haaks op elkaar aansluitend lanenstelsel. Dit lanenstelsel vertoonde geen of slechts weinig hiërarchische ordening. Een centrale zichtas ontbrak. Sommige (water)wegen werden begeleid door twee rijen bomen, andere door slechts één.

Vorstonden was in het noorden begrensd door de Voorstondense Beek, in het zuiden door de weg Eerbeek-Zutphen en in het oosten door de weg naar Voorst. De westgrens van het afgebeelde terrein werd gevormd door een laan die leidde naar de watermolen (zie toponiemenkaart: 'de Beek').

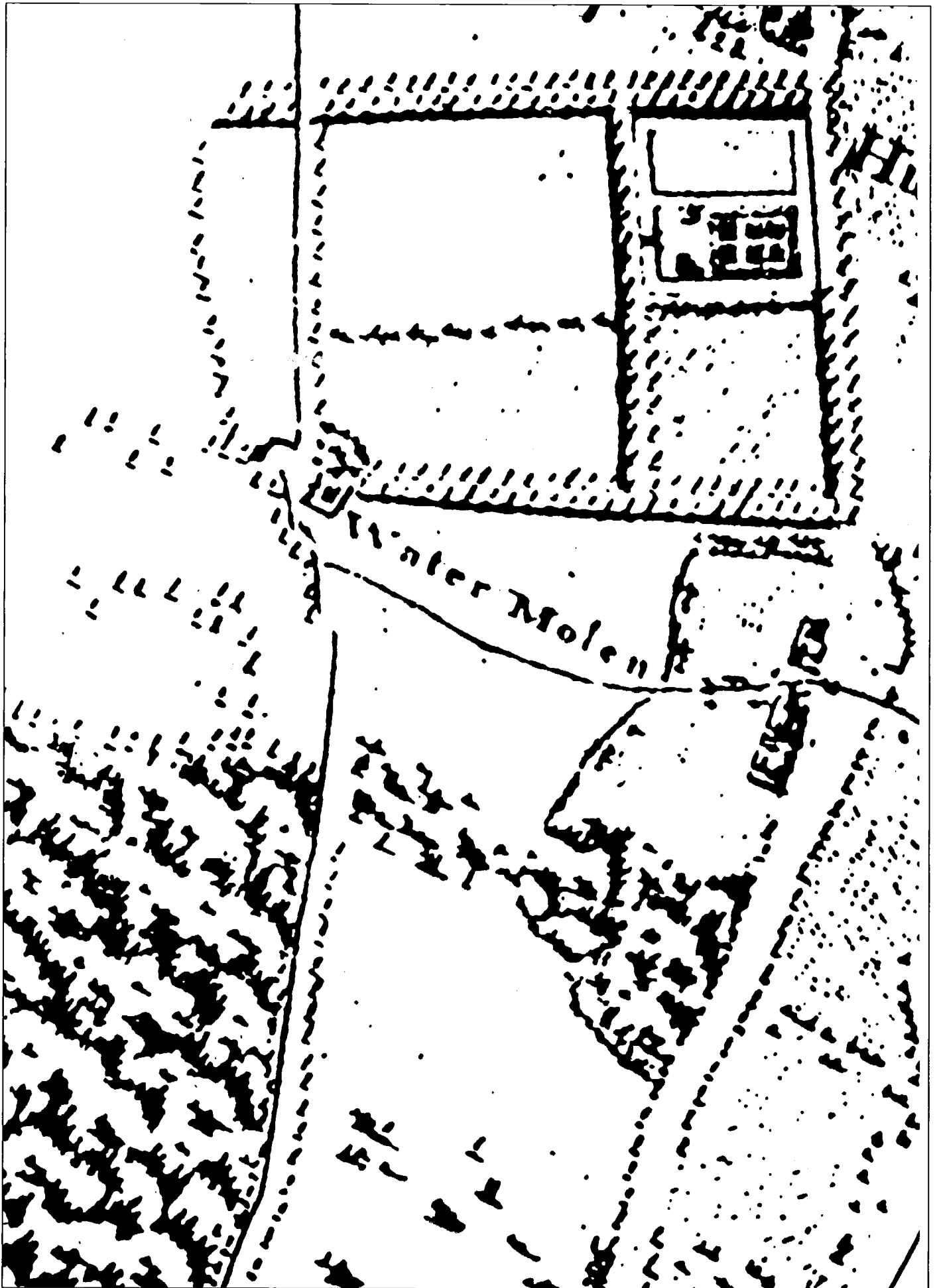
Enkele lanen waren aan weerszijden beplant met bomen. Andere, waaronder bijvoorbeeld een gedeelte van de weg Eerbeek-Zutphen, waren met enkele bomenrijen beplant. Ook waren bomenrijen te vinden langs de Voorstondensebeek. Uitzondering op het rechte lanenstelsel vormde alleen het korte gebogen pad om de watermolen. Op latere kaarten heeft deze watermolen (later in gebruik als boerderij) de naam de Beek. De Beek is in 1960 afgebroken.

In het zuid-oosten van het terrein lagen twee, nu nog bestaande, omgrachte rechthoekige eilanden. De noordzijde van het westelijke eiland werd ingenomen door de, eveneens nog aanwezige, huisplaats, met een woonhuis aan de westzijde en een bouwhuis aan de oostzijde, met daar tussen een plein. De achtergevels van beide gebouwen lagen aan de gracht. Ten zuiden van deze plaats bevond zich een eenvoudige geometrische tuinaanleg.

De oprijlaan vanaf de Voorsterweg, gedeeltelijk nog aanwezig, was niet gericht op het woonhuis en zal vanaf het einde van de achttiende eeuw dus niet gefunctioneerd hebben als zichtas. De huisplaats (een 'pol' stond voor een al dan niet verhoogd eiland) was toegankelijk vanaf een toegangsbrug over het Noordelijk gedeelte van de gracht.

De overige percelen zijn niet ingetekend, ze hadden een agrarische bestemming.

Niet op de Hottingerkaart afgebeeld, maar waarschijnlijk al wel aanwezig in 1781 was het 'Grand Canal'. In de verkoopakte van het huis in 1781 wordt een 'weijtje' aan 't Canaal' genoemd. Wellicht betreft dit het 'Grand Canal', dat haaks op de toegangslaan is gelegen ten noorden van het huis, aan de overzijde van de toegangslaan. Het is overigens merkwaardig dat de makers van de Hottingerkaart een dergelijk element niet op de kaart hebben gezet, als deze eerder was waargenomen. Het vormde immers een mogelijke barrière in het veld. Mogelijk is dit te verklaren doordat er tijd zat tussen de kartering en jaar van uitgave (1781). In dat geval zou het 'Grand Canal' kort voor 1781 zijn aangelegd. Het 'Grand Canal' vormde een rechte en duidelijke waterlijn, te overzien vanuit het landhuis, een strak en stevig gebaar.

Hottingerkaart, ca. 1781

Periode II

Verfraaiing rechte lijnen en eerste aanzet verlandschappelijking (in 'vroege landschapsstijl') (circa 1781 - 1816)

In 1781 werd Gerrit Carel Baron van Spaen (1756-1841), gehuwd met Heylwig van Heeckeren, de nieuwe eigenaar van Voorstonden. Hij was onder meer ambassadeur in Portugal en in Wenen, waar hij in 1841 overleed, en verbleef maar zelden op Voorstonden. Wel liet hij de nieuwe waterkoren molen bouwen op de kruising van de Voorsterweg en de Voorstondensebeek. Hij heeft Voorstonden waarschijnlijk gekocht ten behoeve van zijn zoon Alexander Diederik (1779-1835).

Kaart van De Man, circa 1806

Gerrit Carel van Spaen heeft eind 18de, begin 19de eeuw een aantal wijzigingen laten aanbrengen op Voorstonden, zoals te zien is op de Militaire kaart van de Veluwe van De Man uit ca. 1806.

Deze kaart is wat betreft de details nauwkeuriger dan de Hottingerkaart en toont opnieuw dat het huis Voorstonden aan drie zijden omgracht was en via een brug verbonden met het oostelijk daarvan gelegen voorplein.

De watermolen van 1731 was inmiddels als boerderij in gebruik genomen. Van Spaen liet een waterkorenmolen met mulderhuis bouwen in de as van de Voorsterweg.

Elders deden inmiddels ideeën opgeld om de natuur meer ruimte te bieden in de aanleg, zoals bij zijn broer Johan Frederik Willem van Spaen op Biljoen, waar vanaf 1784 de tuinarchitect J.G. Michael de formele aanleg veranderde in een landschappelijk park met een ruimtelijke opbouw in vloeiende lijnen en afwisselende beelden. Groot verschil met zoiets als een Grand Canal was bijvoorbeeld dat de ervaringen op Biljoen alleen wandelend konden worden opgedaan, dus niet meer stilstaand in een oogopslag beleefd vanuit een centrale plek. In sublieme vorm zouden in de landschappelijke parkaanleg aandacht voor vergankelijkheid, het levenspad en de gemoedstoestand van de ziel centraal komen te staan.

Het lijkt erop dat ook Gerrit Carel van Spaen in elk geval al werkte aan een ver-

fraaiing van de rechtlijnige opzet. Ten westen van de laan naar de oude watermolen is op de kaart van 1806 immers een klein parkbos met enkele slingerende paden weergegeven. En op de as van de toegangslaan is de, nu nog steeds bestaande, vijver met eiland te zien, die dus in dezelfde tijd moet zijn gegraven. Ten noordwesten van de vijver ligt nu ook nog steeds een wal, waarschijnlijk met grond uit de vijver opgeworpen.

Opmetingskaart landmeter

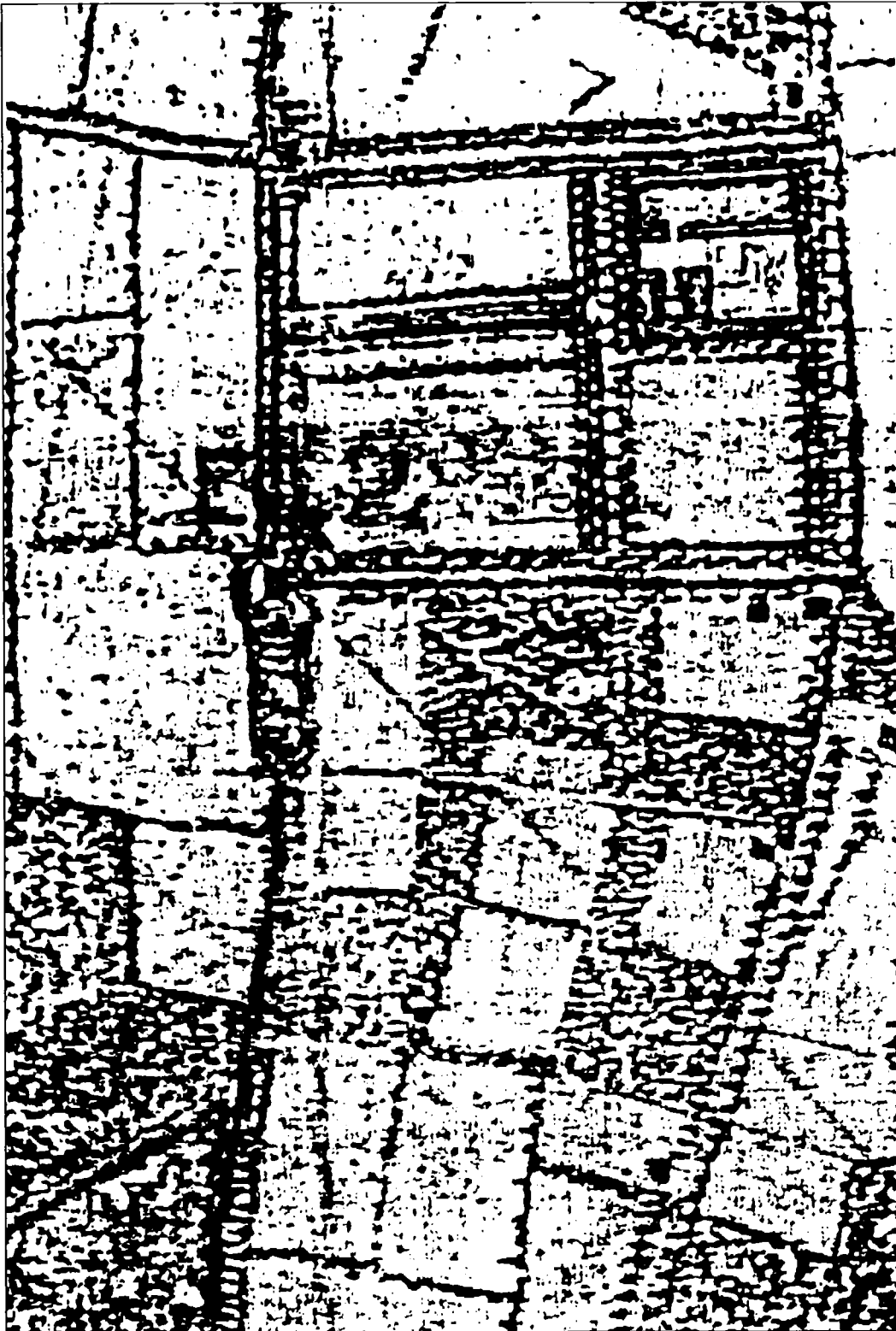
A. Kommers, 1816

Op de opmetingskaart van de gemeente Brummen uit 1816 is te zien dat tussen 1806 en 1816 die verlandschappelijking van de buitenplaats door moet zijn gegaan. Het 'Grand Canal' had weliswaar nog zijn oorspronkelijke vorm. En ook ten zuiden van het huis was in die tijd de geometrische tuinaanleg bewaard gebleven. Maar de rechte gracht tussen de twee huiseilanden was inmiddels ingekort en de tuin ten oosten van het bouwhuis was veranderd in een aanleg met natuurlijk verlopende slingerpaden, veel bomen en een golvende oeverlijn van de gracht.

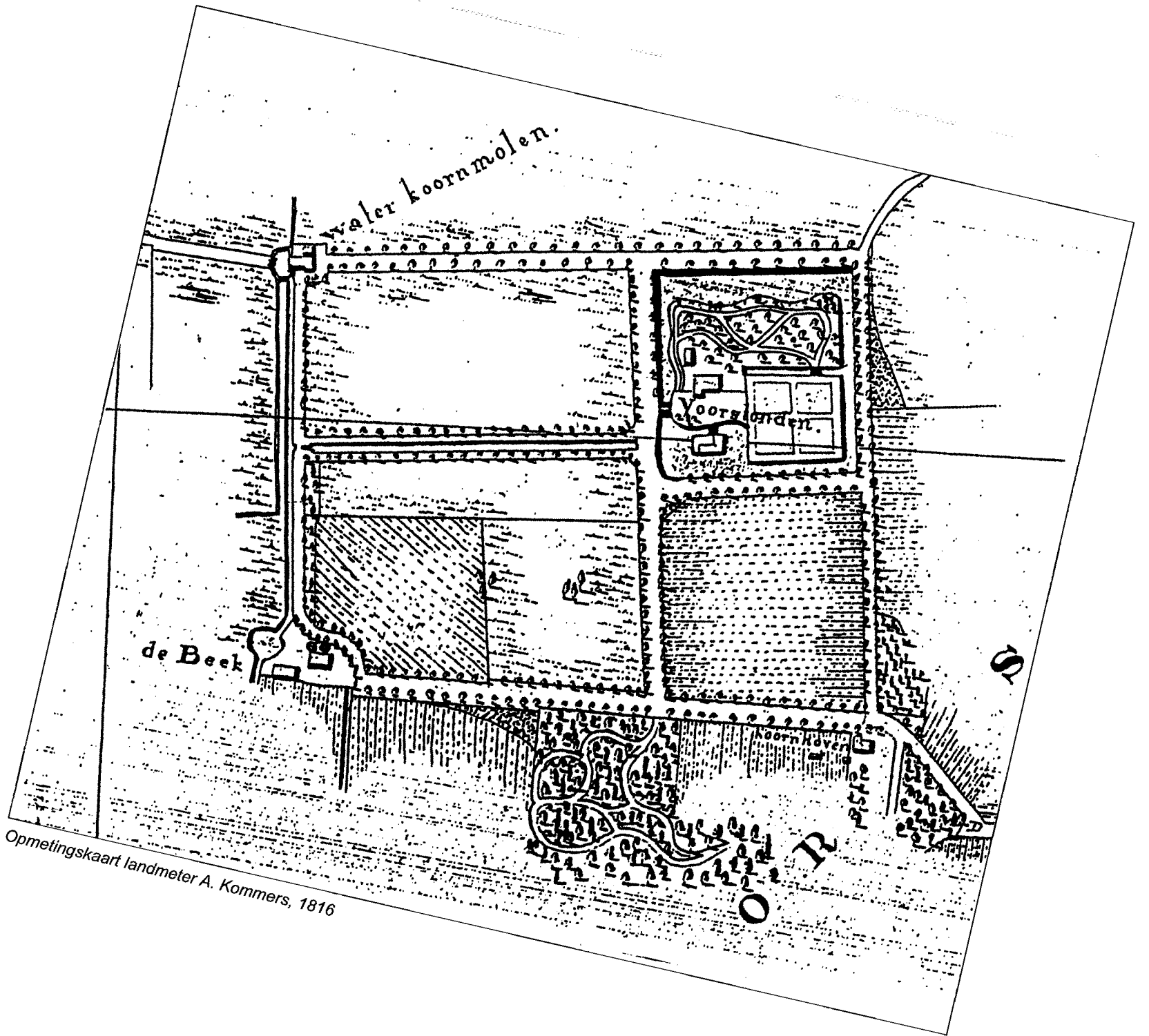
Op deze kaart is nu duidelijk het hierboven beschreven kleine parkbos te zien, met een fijnmazig patroon van slingerpaden, hetgeen duidt op parkbos. Evenwel zonder de vijver met eiland in de as van de toegangslaan, mogelijk als gevolg van de onnauwkeurigheid van de landmeter. Waar het parkbos mee beplant is geweest en wat de ruimtelijke verschijningsvorm ervan was, is niet op te maken uit de kaart. Wellicht betrof het een labyrint of dwaalbos met hakhout of 'Engels hout'. In de 'Vroege Landschapsstijl' werd minder 'geschilderd' met bijzondere / exotische boom- en heestersoorten dan in de 'Late Landschapsstijl' en er werd veel gewerkt met inheems sortiment. Naast inheemse bomen werd met bloemdragende heesters ('Engels hout') gewerkt zoals bijv. sneeuwbal, gelderse roos, krentenboompje, spirea's en gouden regen. In het veld treffen we op dit moment wel rododendron aan, onder andere in dit gebied, maar er is geen bewijs dat de planten zelf 200 jaar oud zijn. De ontwerper van deze vroeg-landschappelijke aanleg is niet bekend. Van Spaen was wel bekend met J.G. Michaël en zijn toenmalig assistent J.D. Zocher sr. die vanaf 1783 aan de aanleg rond het kasteel van zijn broer, J.F.W. baron van Spaen op Biljoen te Velp, werkten. Mogelijk heeft hij een van hen bij het de 1^e verlandschappelijking op Voorstonden ingeschakeld.

De overige percelen hadden in 1816 nog steeds een agrarische bestemming als akker of weiland. Maar in de twee percelen ten oosten van het Grand Canal stonden twee kleine boomgroepen van ieder drie bomen. Een van de groepjes midden in het weiland, het andere op de grens van akker en weiland.

Op de kaart is tevens te zien dat de laanbeplanting langs de toegangslaan ter hoogte van het 'Grand Canal' is verdwenen, zodat men vanuit het huis goed zicht had op deze waterloop. Langs beide zijden van het 'Grand Canal' was een rij bomen geplant, en langs de Voorstondense Beek een deels dubbele deels enkele rij bomen. De bomen aan weerszijden van het korte slingerpad om de oude watermolen zijn waarschijnlijk vanuit het huis over het weiland en de akker te zien geweest.

Kaart van De Man, ca. 1806

Opmetingskaart landmeter A. Koppers, 1816

Periode III

Tweede verlandschappelijk- king (in 'late landschaps- stijl') (1816 - circa 1857)

Aangenomen wordt dat Gerrit Carels zoon Alexander Diederik van Spaen zich in 1814 vestigde op Voorstonden, na zijn huwelijk met de weduwe Christina Maria van Lennep. De familie Van Spaen heeft het woonhuis omstreeks 1820 grondig laten verbouwen tot een landhuis in empire-stijl. En geïnvesteerd in 'terreinen van wateren en vermaak'.

In 1834 overleed Alexander Diederik van Spaen. Zijn weduwe bleef samen met drie zussen tot haar dood in 1857 op Voorstonden wonen. In deze periode veranderde er weinig aan de aanleg. De Kaart van de Rivier de IJssel van L.J.A. van der Kun en R. Musquetier uit 1843 en de Topografische Militaire Kaart uit 1846 tonen een met het Kadastrale Minuutplan uit 1832 vergelijkbaar beeld.

Toen het huis in 1857 ter veiling werd aangeboden luidde de veilingtekst: 'Het aanzienlijk landgoed, de havesathe Voorstonden, alleraangenaamst gelegen onder de gemeente Brummen, [...] omgeven van vischrijke grachten en vijvers van loopend water, paardestalling, koetshuis, bouwhuis, schuur, broeikribben, tuinen, boomgaarden, bosschen en lanen van bijzonder zware beuken- en dennenboomen, akkermaalsbosschen (=hakhoutbossen van eik), bouw-, weide- en heidegronden, bouwplaats en waterkorenmolen, enz. te zamen groot ongeveer 148 bunder, 24 roeden en 40 ellen.

Kadastrale Minuutplan, 1832

Netteplan van de Topografische Militaire Kaart, 1846

Potloodtekening Aleida Budde, omstreeks 1830

In 1832 bleek het parkgedeelte uitgebreid te zijn in noordwestelijke richting. Dit 'Nieuwe Werk' had zich gevoegd in het oude ruimtelijk kader met de structurerende lanen. Maar slingerende waterlijnen hadden intussen nadrukkelijk hun stempel op de ruimtelijke beleving van het landgoed gezet.

Naast het huis was de gracht verplaatst naar het westen zodat het huiseiland ter plaatse groter was geworden dan voorheen. Aan de zuidkant van het westelijk huiseiland was een kleine (eenden)vijver gegraven, die in verbinding

zal hebben gestaan met de gracht. De rechte lijnen van de gracht tussen de twee eilanden ten zuiden van het huis waren overigens niet gewijzigd.

Het 'Grand Canal' was aan de zijde van het landhuis (ter plaatse van de toegangslaan) vergraven tot een grote (huis)vijver. In die vijver was een eilandje gehandhaafd (of gecreëerd) met 'opgaande bomen'. Waarschijnlijk gaat het hier om handhaving van zowel grond als bomen. Aan de westzijde zal deze vijver in verbinding hebben gestaan met de grachten rondom de twee huiseilanden.

Ten noordwesten van het huis sloot nu op die grote huisvijver een smalle sloot aan. Deze sloot volgde de oude perceelsscheidingen en liep eerst in noordelijke richting en vervolgens in westelijke richting langs wei- en akkerland. Belangrijk gegeven: deze wei- en akkerlanden hadden hun agrarische functie behouden. De ruimtelijke verbinding tussen het nieuwe parkbos (het 'Nieuwe Werk') en de veranderde omgeving van het huis werd dus in eerste instantie gevormd door niet meer dan een smalle, bijna rechte sloot met een afgeronde haakse hoek, gelegen in een open ruimte. Door beplanting langs de sloot zal op enig moment het voormalige overzicht vanuit het huis meer een doorzicht geworden zijn, maar wanneer deze beplanting precies is aangebracht, is niet precies na te gaan. De sloot kruiste de laan naar de oude watermolen (middenlaan op het toponiemenkaartje). Ten westen van deze laan ging de sloot over in een nieuw gegraven (en nog steeds bestaande) grote bosvijver en vervolgens in een slingervijver. In beide nieuwe vijvers lagen (en liggen nog altijd) eilandjes. Een klein deel van de grond die vrij moet zijn gekomen bij het graven van deze vijvers, is waarschijnlijk gebruikt voor de aanleg van twee uitzichtheuvels bij de vijvers, één ten oosten en één ten zuiden van de grote vijver. Let wel, deze twee 'heuvels' liggen aan het begin van de 21ste eeuw in heel geringe mate verhoogd ten opzichte van het terrein eromheen. En op de tot nu toe bekende kaarten is geen enkel reliëf in de vorm van heuvels of wallen aangegeven, dus de meeste grond die vrij kwam bij het graven van de vijvers, zal vermoedelijk zijn afgevoerd.

Om de vijvers lag inmiddels een nieuw parkbos. Het geheel (het gedeelte dus ten westen van de laan naar de voormalige watermolen) heet op de kadastrale minuut van 1832: terreinen van wateren en vermaak, afgewisseld met bouwland en elzen-, dennen- en eikenbos. Hoe de terreinen beplant waren, is op basis van de kadastra-

le kaart niet overal na te gaan. Ook is op de kaart het padenverloop van dit nieuwe parkbos niet aangegeven, net zo min als eventuele bruggen. Onderlinge analyse van de kadastrale kaart, het Netteplan van de Topografische Militaire Kaart uit 1846, latere topografische kaarten, de (opstands)kaart uit 1907 en veldinventarisatie leveren echter wel degelijk meer informatie over deze periode op (zie met name toelichting onder kaart van 1907).

Duidelijk is in elk geval dat de grond rondom de vijvers ten westen van de middenlaan grotendeels bebost moet zijn geweest, terwijl de door lanen omgeven percelen ten oosten daarvan zeer open gebleven waren. Vermoedelijk waren de boomgroepen in de boswei (benaming 21ste eeuws, zie toponiemenkaartje), zichtbaar op de kaart uit 1816, ook nog steeds aanwezig. Wat betreft de beplanting langs de verbindingssloot: onduidelijk is of deze in eerste instantie aaneengesloten was, of dat het ging om losse bomen, boomgroepen of nog iets anders.

De noordwest zijde van de grote vijver stond in verbinding met de Voorstondensche Beek, die de grote bosvijver en ook de andere vijvers en grachten op het landgoed van water zal hebben voorzien.

Het kleine parkbos met de vijver in het verlengde van de toegangslaan (de eerste verlandschappelijking) lijken in deze periode niet veranderd te zijn. De kleine vijver is op de kaart van 1832 aangeduid als visvijver. Mogelijk zijn beide parkgedeelten wel verbonden door een perceeltje ópgaande bomen'.

In het gebied tussen de vijvers en de weg Eerbeek-Zutphen bevonden zich voorts verschillende percelen bouwland en een perceel akkermaalshout. En ten Noorden van de slingervijver was een perceel 'elsebosch' te vinden.

Alle veranderingen samen maakten dat er vanaf het begin van de 19de eeuw sprake is geweest van twee zwaartepunten: één dichtbij het huis en de straat, en één verder weg naar het noordwesten.

Kenmerkend voor de aanleg in het Nieuwe Werk zijn de slingerlanen die de 'boskamers' omgeven en ruimten geleiden, daarin verschilt Voorstonden van veel andere landschapsparken in Nederland, waarin de ruimte niet met lanen maar meer met losse bomen en boomgroepen gestructureerd wordt. Een ander kenmerk van het Nieuwe Werk is de transparantie van het bos. Mogelijk waren er in de begintijd meer heesters aanwezig, maar er zijn geen restanten meer van te vinden en onder de schaduwgevende beuken zouden

ze ook niet lang kans maken. Ook de aanpak van de parkweiden ten noorden van het huis wijkt af van veel andere parken. De parkweiden op Voorstonden zijn niet versierd met solitaire bomen en boomgroepen maar als lege ruimten ingekaderd door de formele lanen en 'de Rivier'.

Een ontwerptekening van deze tweede landschappelijke aanleg (die waarschijnlijk tussen 1820 en 1832 is uitgevoerd) is niet bekend. Maar het uitgevoerde werk verradt een krachtige, zelfverzekerde lijnvoering, die aansloot bij de ontwikkelingen van de tijd, en geen vrees voor grootschaligheid. Dit duidt erop dat een professionele landschapsarchitect aan het werk is geweest, of een zeer talentvol en belezen amateur.

Als ontwerper wordt J.D. Zocher jr. (1791-1870) wel genoemd maar een bewijs hiervoor is niet gevonden. Wat zou kunnen pleiten voor de betrokkenheid van Zocher jr. is het feit dat de Zochers in die tijd werkten op Biljoen voor J.F.W. baron van Spaen, de broer van Gerrit Carel. Eerst werkte J.D. Zocher sr. (1763-1817) er van 1810 tot 1815, daarna nam J.D. Zocher jr. in 1822 de werkzaamheden over. De laatste heeft in deze periode ook gewerkt in Oost Nederland op Twickel (1822) en het Hof te Dieren (1825). Het is ook goed mogelijk dat het hier een ontwerp van H. van Lunteren (1780-1848) betreft. Hij heeft veel in Gelderland gewerkt, onder andere op Groot Engelenburg (ca 1828), dat in 1827 was gekocht door Judith van Lennep, de zuster van Christina Maria van Spaen-van Lennep. Daarnaast ook op De Poll (vóór 1812), Huis 't Velde (ca. 1824), Enghuizen (1835), Rhederoord (1840) en de Gelderse Toren (1844).

Vijvers met kleine of grote eilanden vormden een vast onderdeel in bijna alle ontwerpen van Van Lunteren. Kenmerkend is ook het vormgeven van de ruimte met langgerekte waterlopen, lange, gebogen wandelpaden en het zorgen voor een weidse beleving (tijdens het wandelen) van grote, open weilanden. Het eendenvijvertje ten Zuiden van het huis doet denken aan de door Van Lunteren aangelegde plantsoenen van Amersfoort. Bij de buitensocieteit Amicitia is volgens de raadsnotulen sprake van 'een ronde uitgraving aan de kant van de beek', die enige jaren later echter weer ongedaan gemaakt is.

Van Lunteren maakte in zijn ontwerpen minder gebruik van boomgroepen en boomcoulissen, dan bijvoorbeeld J.D. Zocher jr. Weliswaar is op Voorstonden sprake van boomgroepen, maar hun inzet voor een ruimtelijk effect lijkt ondergeschikt aan die

van de (slinger)lanen. Een bijzonder onderdeel van het ontwerp vormt de smalle verbindingssloot tussen de huisvijver en de vijvers in het bos in het westelijke deel. Zo ook het grotendeels gehandhaafde 'Grand Canal'.

Omstreeks 1830 maakte Aleida Budde een potloodtekening van het huis en de omgeving. Ze tekende het landhuis vanuit het noordwesten op een terrein dat wat afliep naar het water. De Noordgevel vertoonde drie traveeën en een hoge bel-etage met grote vensters. Op de voorgrond zien we een weiland met een boomgroep, terwijl links het lager gelegen 'Grand Canal' te herkennen is aan twee bomen aan de waterkant. Een houten hek scheidde dit weiland van de oprijlaan en tuin.

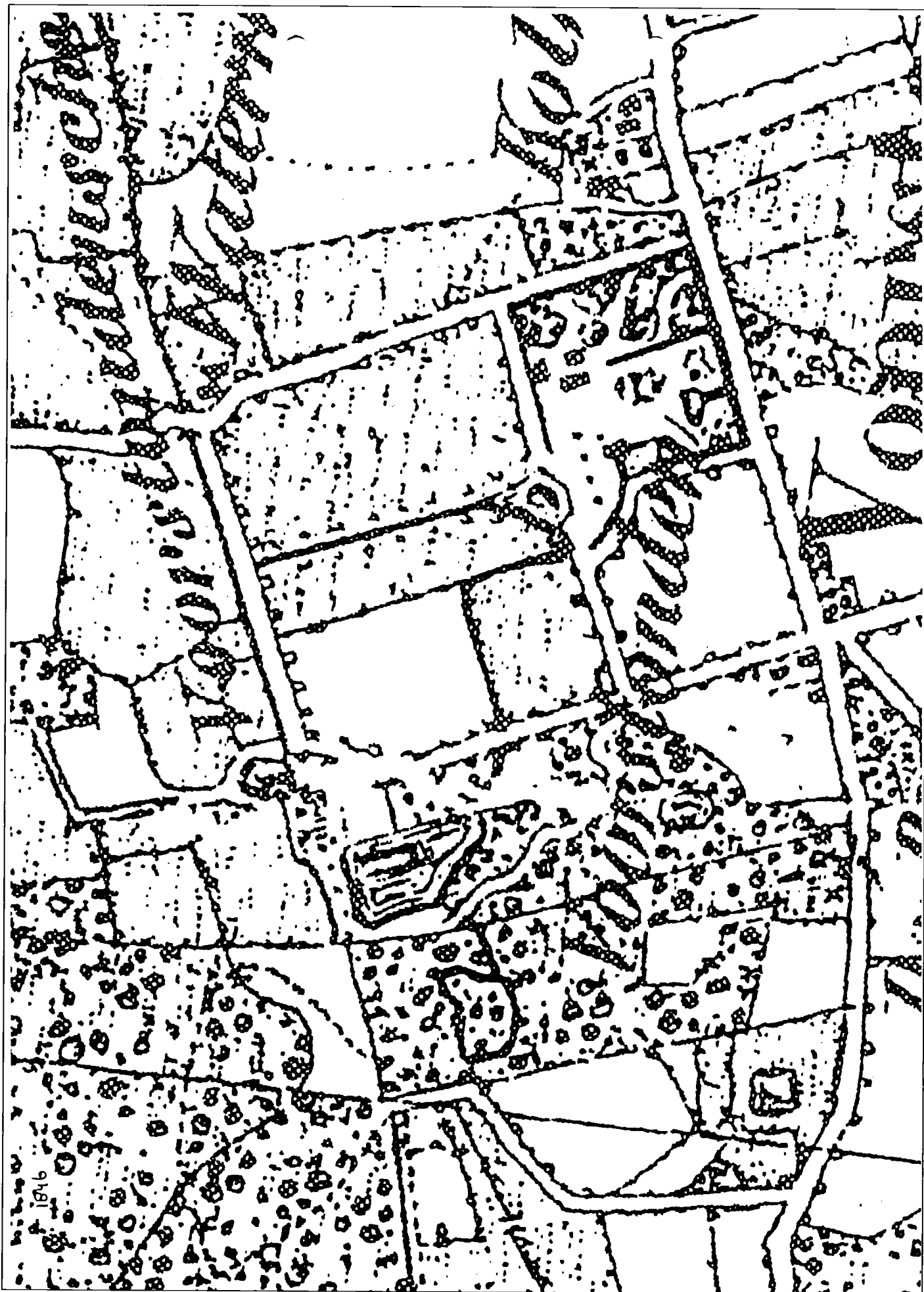

454,410	bouwland
411	welands
412	waterorenalen
412a	huis op erf
413	alle
416	vischvijver
418a	opgaande boomen
418, 417	vischvijver
418, 419	terrein van vermaak
420	schuur en erf
421	huis en erf
422	bouwland
423	welands
424	opgaend geboomte
425	welands
426	bouwland
427	huis en erf
428	tuin
429, 430	terrein van vermaak
431	water van vermaak
432	terrein van vermaak
433a	opgaande boomen
433, 434	bouwland
435	akkermaaishout
437	vischvijver
438	bouwland
443	geroyeerd
441	tuin
442	geroyeerd
443	huis en erf
444	opgaande bomen
445	boomgaard
446	opgaande boomen
447, 448	geroyeerd
449	akkermaaishout
450	terrein van vermaak
450a	elzebosch
450b	bouwland
450c	tuin (recht van opstal)
451, 452	bouwland
453	erf
454	bouwland
455	geroyeerd
456, 464	opgaande boomen
465	dienbosch
468, 467	opgaande boomen
468	elzebosch
469	akkermaaishout
496	dennbosch
491	bouwland
492, 493	geroyeerd
494	baakland
495	walands
496	welands
437	opgaande boomen
495	tuin
498	huis en erf
500	geroyeerd
501	opgaande boomen
503	bouwland
502	akkermaaishout
504	elzebosch, opgaande boomen
505	akkermaaishout
506, 507	elzebosch
508	akkermaaishout
511	elzebosch
512, 513	opgaande boomen, plantrecht
514	dienbosch

Afbeelding 2.1.4. Kadastraal minuutplan, 1832.

Kadastraal minuutplan, 1832

Netteplan van de Topografische Militaire Kaart, 1846

Huis Voorstonden circa 1830. Potloodtekening door Aleida Budde.

Periode IV

Derde en latere verlandschap- pelijkingen (ook in 'late landschapsstijl') (circa 1857-1907)

Bij die veiling van 1857 is Voorstonden verkocht aan Mr. Jan Arend Godert baron de Vos van Steenwijk. Hij was burgemeester van Zwolle, later commissaris der koningin in Utrecht en tenslotte voorzitter van de Eerste kamer. Tot 1871 heeft hij Voorstonden verhuurd, daarna is hij er zelf gaan wonen, samen met zijn tweede vrouw Agatha Maria Françoise barones van Aerssen Beyeren van Voshol. De Vos van Steenwijk overleed in 1905 op Voorstonden.

De Vos van Steenwijk heeft het huis vergroot en het zijn huidige uiterlijk gegeven. Het bouwhuis werd eveneens vernieuwd en vergroot en ten westen daarvan verrees een (nu nog aanwezige) tuinmuur met aan de zuidzijde een druivenkas en een reeks kweekbakken. Ook in het park werden enkele veranderingen doorgevoerd: de aanleg van een nieuw gedeelte van de verbindingssloot, een parkaanleg op de Heerskamp en kleine wijzigingen bij de boerderij de Beek (zie de uitleg hieronder bij de chromotopografische kaart).

De waterkorenmolen is in 1858 afgebrand en vervangen door een boerderij (die er nu nog staat) eveneens in de as van de Voorsterweg.

Na het overlijden van baron de Vos van Steenwijk erfde zijn dochter uit zijn tweede huwelijk, Antoinette, het landgoed. In 1907 trad zij in het huwelijk met Alexander baron van Dedem.

Chromotopografische kaart, verkend in 1886

Op deze kaart heeft de verbindingssloot tussen de noordpunt van de vijver bij het huis en de vijvers in het Nieuwe Werk een vloeiender verloop gekregen als een slingerbeek ('de Rivier'). Overigens lijkt de beekloop wat al te vloeiend getekend te zijn, hij buigt meteen bij de vijver bij het huis af, terwijl hij op latere kaarten eerst een deel van het tracé van het 'Grand Canal' naar het noorden blijft volgen alvorens naar het westen af te buigen. Het vijvertje aan de zuidzijde van het westelijke eiland is in 1886 verdwenen.

Het perceel westelijk van de eilanden, op latere kaarten de Heerskamp genaamd,

was inmiddels ook bebost, met in het midden een open plek. Binnen de lanen rondom het perceel was nog een recht pad aanwezig: de diagonaal van de zuidwesthoek in noordoostelijke richting. Dit pad kwam niet uit op de denkbeeldige samenkoms van de noordelijke en oostelijke laan maar iets ten westen hiervan. In het midden van de Heerskamp lag een rondgaand pad dat echter geen zuivere cirkel weergaf. Iets gebogen paden voerden van het rondgaande pad naar de hoeken van de Heerskamp. Het pad in noordoostelijke richting splitste zich: een tak voerde naar een brug over de vijver en de andere tak kwam uit op de laan langs de westelijke gracht.

Ook de tuin (1832 kad.nr.428) ten westen van de boerderij Beek (de voormalige Watermolen) was inmiddels met bomen beplant. De middenlaan had hier nu een extra haakse bocht gekregen, naast de ronde die op vroegere kaarten de enige bocht was. De kaart toont ten Noorden van de Voorstondensebeek op twee plekken aanzetten tot parkaanleg.

Chromotopografische kaart, verkend in 1865, herzien in 1907/12

Deze kaart geeft de situatie weer kort nadat baron De Vos van Steenwijk was overleden. De situatie is grotendeels ongewijzigd ten opzichte van 1886, alleen het omgrachte tuingedeelte ten zuiden van het huis toonde een ovaal patroon.

Kaart van de havezathe Voorstonden, 1907

Waarschijnlijk in 1907 werd, mogelijk in verband met het huwelijk van Antoinette baronesse de Vos van Steenwijk en Alexander baron van Dedem, een opstandskaat van het landgoed gemaakt. Niet duidelijk is waarop deze kaart is gebaseerd, noch wie de kaart heeft vervaardigd. De kaart lijkt functioneel en informatief van aard. De belangrijkste beplanting en indeling lijken betrouwbaar weergegeven. Op de kaart is de totale omvang van het grondgebied van Voorstonden te zien. De beschrijving is in dit rapport beperkt tot het te onderzoeken gebied.

Op deze kaart is duidelijk te zien dat de smalle verbindingssloot tussen de huisvijver en de grote vijver is verbreed en vergraven tot een volwaardige verbindingsvijver waarvan de vorm overeenkomt met de huidige situatie. Het 'Grand Canal' is gedempt. Wanneer die demping precies heeft plaats

gevonden, is niet bekend, echter waarschijnlijk tussen 1886 en 1907.

Op de kaart komen voor het eerst de namen van verschillende percelen voor. Ook staat het bodemgebruik aangegeven waarbij voor naaldhout en loofhout een indeling is gemaakt in leeftijdsklassen. De oudste onderdelen zijn de oprijlaan en een slingerende laan in het Nieuwe Werk, waarvan wordt aangegeven dat ze meer dan 80 jaar oud zijn, dus geplant voor 1830. Het huidige padenstelsel lijkt daarmee uit de beginperiode van het Nieuwe Werk te stammen.

Rond de slingervijvers en rond de visvijver was met name loofhout te vinden. En aangezien nu, aan het begin van de 21ste eeuw, de resterende oorspronkelijke laanbeplanting naar buiten toe niet breed is uitgegroeid, mogen we veronderstellen dat ook hier opgaand geboomte stond. Zo'n combinatie van lanen tussen opgaand geboomte is bijzonder.

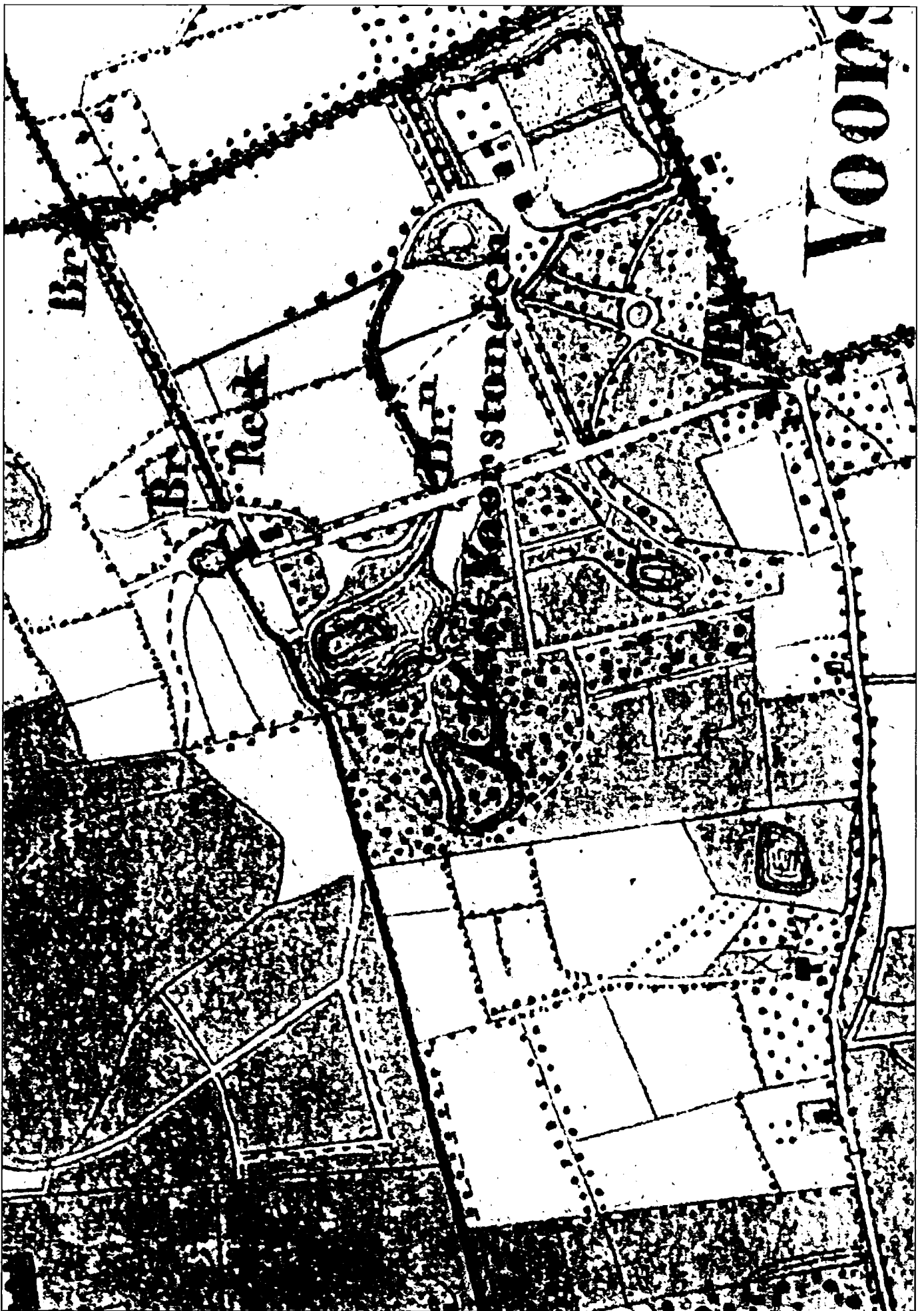
Voorts blijkt het elzenbos ten noorden van de slingervijver vlak na inmeting van de kadastrale kaart vervangen moet zijn door nieuw geboomte. En zowel in de oudere parkdelen als in de jongere (waaronder de Heerskamp) is met slingerende lanen gewerkt, hetgeen duidt op een zekere continuïteit in beheer en inrichting.

De twee eilanden met het huis zijn niet nader aangeduid.

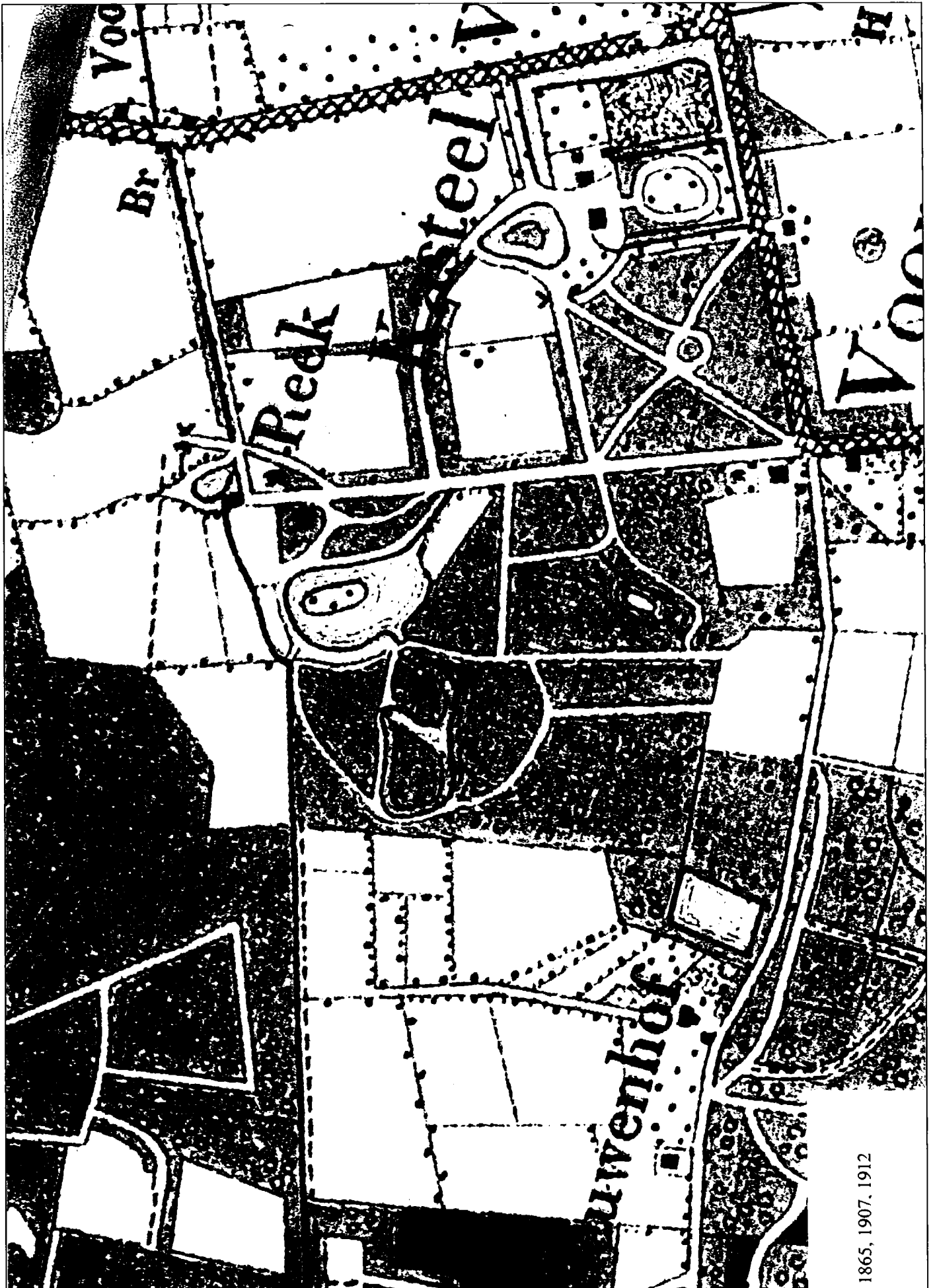
We kunnen op deze kaart naast de lanen het padenstelsel zien. Opvallend hierbij is het brede pad dat vanaf de toegangslaan naar het huis en verder naar een brug over de vijver voert (foto: zie pagina 32).

Ook in de Heerskamp is het patroon van paden gedetailleerd weergegeven.

De beplanting van de Heerskamp staat aangegeven als leeftijdsklasse 21-40 jaar. Dit bevestigt de datering van dit gedeelte aan de hand van de topografische kaarten: het laatste kwart van de 19de eeuw.

Chromotopografische kaart, 1886

Chromotopografische kaart 1865, herzien in 1907/1912

Periode V

Tuinaanleg van L.A. Springer (1909-1938), gemengde stijl

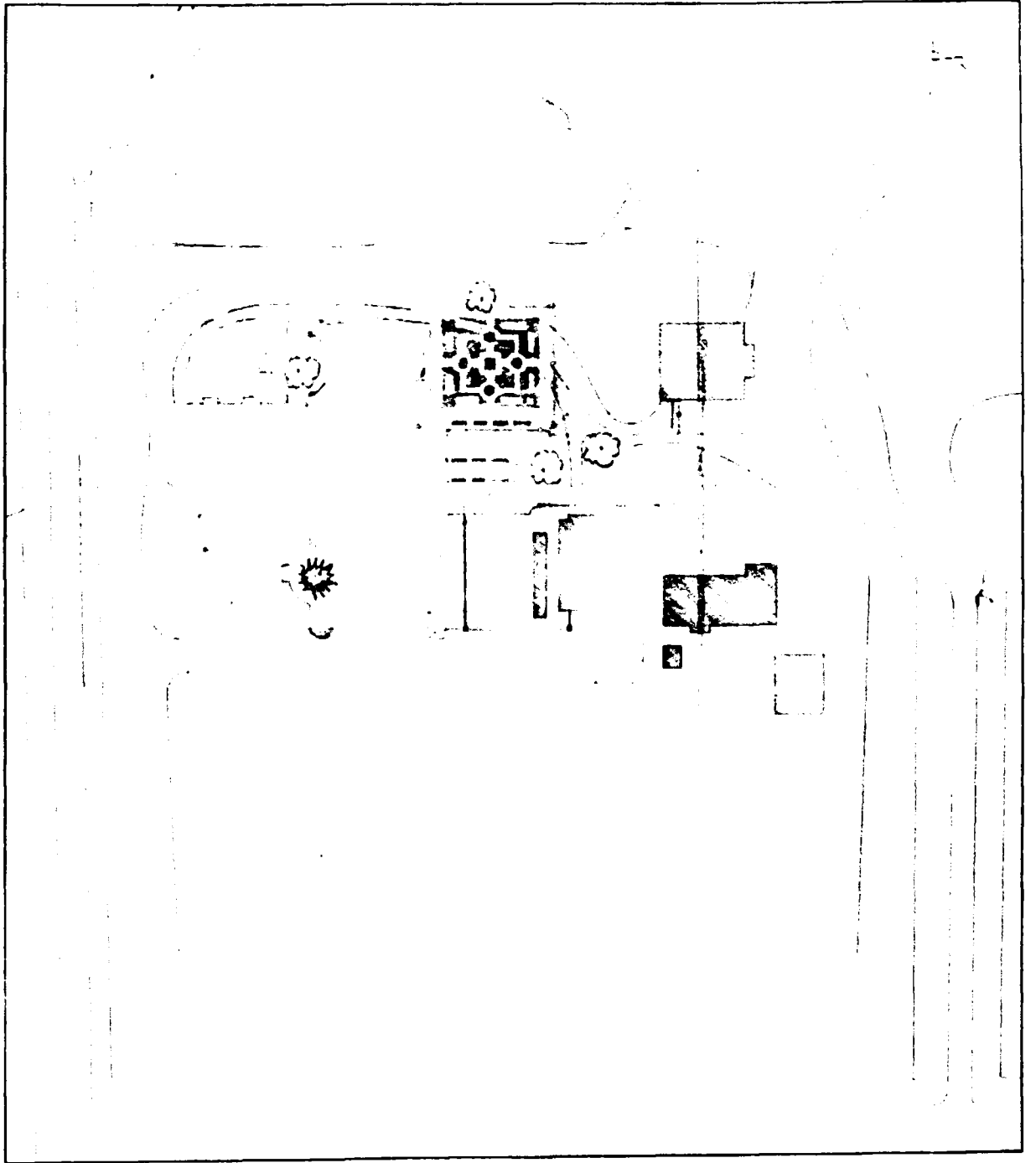
Het echtpaar Van Dedem-de Vos van Steenwijk woonde vanaf 1907 op Voorstonden. Alexander stierf in 1931. Antoinette bleef op Voorstonden tot 1938, daarna vestigde zij zich in Velp, waar zij in 1952 overleed. In 1909 kreeg L.A. Springer (1855-1940) opdracht om een ontwerp te maken voor de tuin ten zuiden van het huis. Drie ontwerpen zijn bewaard gebleven. Springer werkte tussen 1909 en 1921 op Voorstonden, en ook in 1938, maar het is niet bekend wat hij in dat jaar op het landgoed heeft gedaan.

Ontwerp van L.A. Springer, circa 1909

De drie wel bekende ontwerpen laten rechte oevers van de gracht rond de eilanden zien, het terrein wordt in de lengte in drie gelijke delen verdeeld. Op enige afstand naast het huis is een geometrische border gepland met een zichtas die doorliep in het tuinvak daarachter. Ook het tuinvak ernaast krijgt een eenvoudige inrichting, het middelste met een cirkelvormig pad op de overgang naar het deel ten noorden ervan.

De twee buitenste vakken aan de zuidkant laten, min of meer in het midden, eveneens een cirkel zien, met een boom in het midden. Op een luchtfoto uit 1938 is te zien dat ontwerp ook werkelijk is uitgevoerd.

LANDGOED VOORSTONDEN.
SITUATIE HUIS EN OMGEVING. SCHEMA 1 A 500

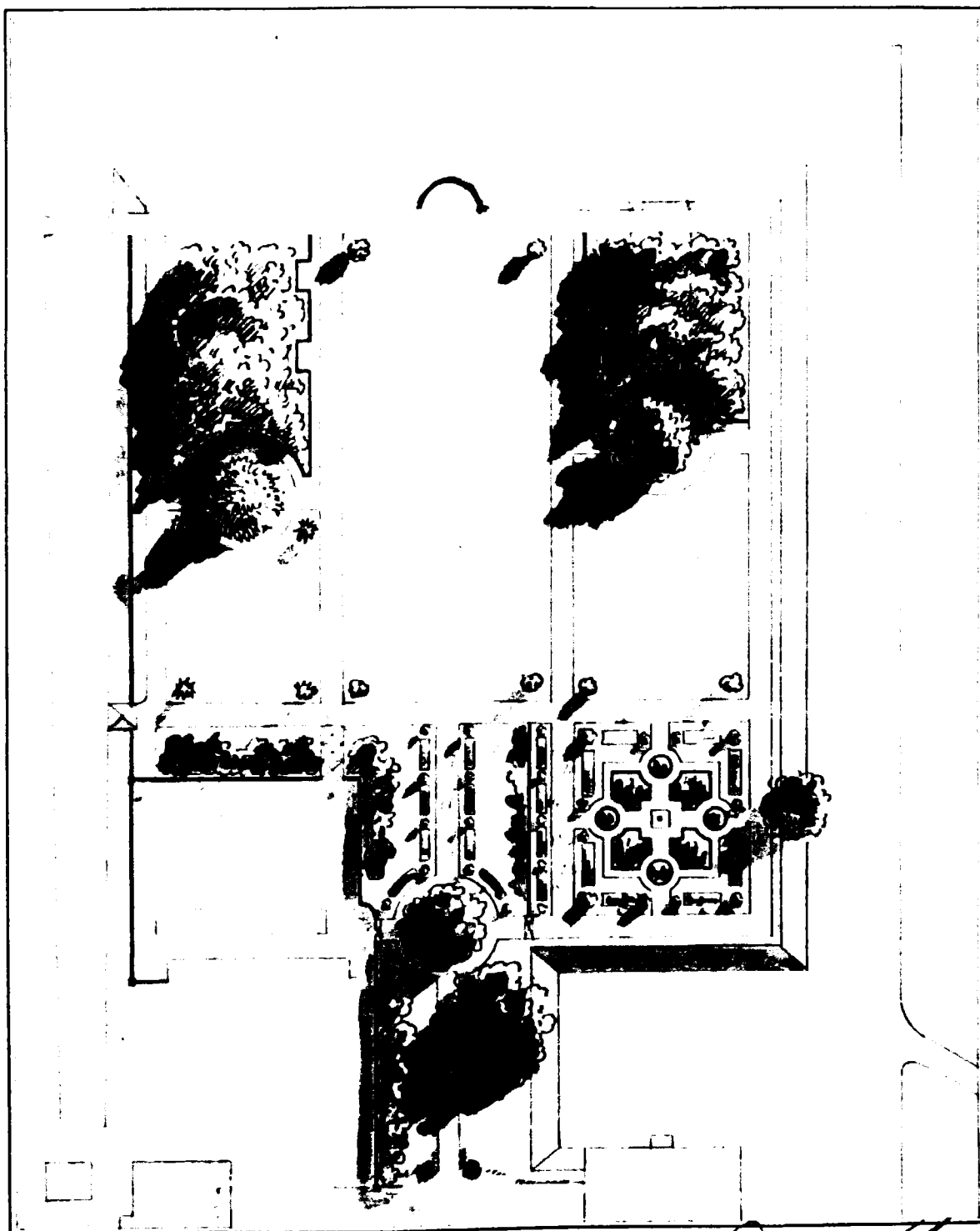

Ontwerp Springer.

ONTWERP BLOEMENTUIN VOOR DEN HUIZE

„VOORSTONDEN“

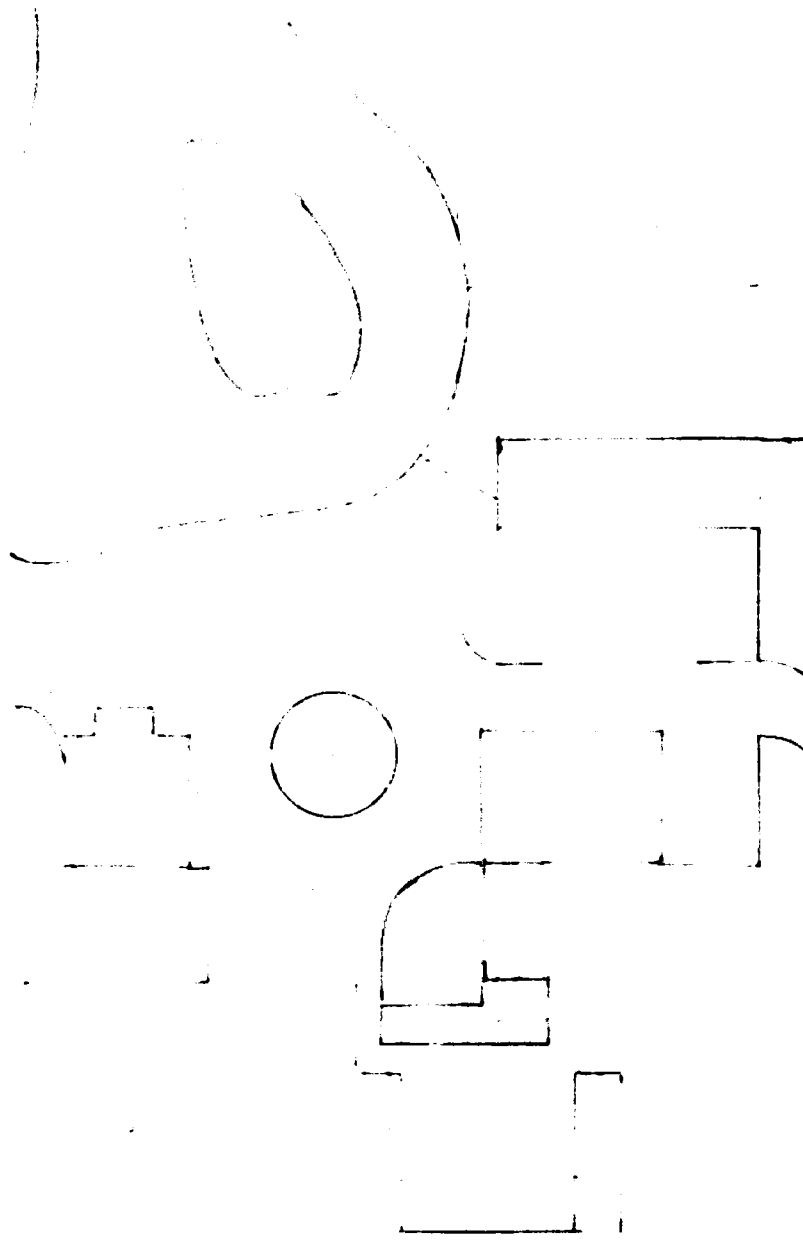
SCHAAL 1:400

Ontwerp Springer

Ontwerp Springer.

Subels Omgangung Mental Boorloorden by Bruonm...
Schaal 5:500

Periode VI

Consolidatie, productie, jacht, verwaarlozing, herstel (1938-heden)

In de Tweede Wereldoorlog werden op Voorstonden evacués uit het westen van het land opgevangen, en van 1945-1952 was het verhuurd als bejaardenhuis.

In 1952 overleed Baronesse van Dedem-de Vos van Steenwijk, zij liet Voorstonden na aan Mr. Jan Arend Godert baron de Vos van Steenwijk, zoon van haar broer, die het huis Voorstonden niet meer bewoond heeft. Het werd verhuurd aan meerdere gezinnen. Na zijn dood in 1973 ging het landgoed over op zijn dochters.

Intussen werden enkele veranderingen aangebracht op het landgoed. Enkele hakhoutpercelen werden vervangen door naaldakkers ten behoeve van de houtproductie. En relatief kleine ingrepen vonden plaats ten behoeve van de jacht (schuilbosjes, bamboe, walletjes, verdieping vijver).

De dochters de Vos van Steenwijk gaven in 1977 het terrein binnen de grachten met de toegangslaan en een gedeelte van de vijvers in erfpacht voor een periode van tachtig jaar aan de familie Hoogenberk en verkochten het herenhuis aan deze familie.

Tegenwoordig wordt het huis bewoond door Dr. Ir. E.J. Hoogenberk die er tevens zijn 'Bureau voor harmonische architectuur' in ondergebracht heeft. In 1978-1980 is het huis gerestaureerd. In de jaren 1980 heeft de familie Hoogenberk de tuin van Springer, die zeer verwaarloosd was, gedeeltelijk gerestaureerd en gedeeltelijk vernieuwd. (Omdat dit rapport niet gedetailleerd ingaat op het huiseiland, is niet verder nagegaan hoe deze gedeelten zich verhouden tot elkaar.)

In 1995 heeft de Vereniging Natuurmonumenten het landgoed Voorstonden verworven, het huis en enkele andere gebouwen bleven eigendom van de familie Hoogenberk.

1938

Luchtfoto 1938

1944

Luchtfoto 1944

Cultuurhistorische waarde- rijge huidige situatie

Het landgoed Voorstonden is zeer waardevol, met name omdat het twee verschillende ruimtelijke lagen bevat, die over elkaar heen liggen en toch elkaar niet lijken te beïnvloeden: een formele, rechtlijnige laag (huiseilanden met grachten en lanen), aangelegd voor of in de achttiende eeuw, en een late landschappelijke laag (Nieuwe Werk, Rivier), aangelegd in de negentiende eeuw. In beide lagen vormen de lanen het landschap. En houdt de transparante aanleg het agrarische bedrijf ertussen en – omheen zichtbaar.

Regionaal is de formele lanenstructuur vergelijkbaar met die van landgoederen zoals Bingerden en Keppel, en sluit het ontwerp voor het Nieuwe Werk (en de Rivier in aanzet) aan bij parken als Enghuizen, Engelenburg en de Gelderse Toren. Maar de bijzondere en goed bewaarde combinatie van de twee ruimtelijke lagen is zeldzaam, ook op landelijk niveau. De specifieke kenmerken van de late landschapsstijl aanwezig op Voorstonden, namelijk de transparante boskamers met slingerlanen en de lege parkweiden, die afwijkt van de meest gangbare parkaanleg in landschapsstijl, maken Voorstonden uniek. Mocht het inderdaad een ontwerp van Van Lunteren betreffen dan is dat enerzijds kenmerkend voor de regio waarin hij veel gewerkt heeft, en anderzijds waardevol, omdat van zijn hand niet veel werken bewaard zijn gebleven.

Voorts is behalve (en net buiten) genoemde twee hoofdlagen in ruimte en tijd ook waardevol de bewaard gebleven vroeg-landschappelijke aanleg van het oude parkbos rond de kleine bosvijver, dat aansluit zowel op de formele lanenstructuur als op de landschappelijke aanleg van het Nieuwe Werk. Dit is zeldzaam, want de meeste van deze vroeg-landschappelijke parkbossen zijn immers in de loop van de tijd verdwenen of 'overruled' door een latere, vaak omvangrijkere landschappelijke aanleg.

Het park biedt naast dit alles goede mogelijkheden de nog aanwezige cultuurhistorische waarden van met name de Rivier, de kleine bosvijver en het Nieuwe Werk beter beleefbaar te maken voor bezoekers. En het biedt het kansen om waarden toe te voegen, bijvoorbeeld aan de Heerskamp. Sinds 2004 is de buitenplaats als rijksmo-

nument beschermd (zie bijlage voor redengevende beschrijving).

Relicten uit periode I rechtlijnige, formele opzet, tot circa 1781

Het lanenstelsel is in elk geval opgezet vóór het einde van de 18de eeuw. Het is een kenmerkend structurerend systeem voor met name de 17de en 18de eeuw. De bomen die er deel van uitmaken, stammen deels uit het begin van de 19de eeuw, deels zijn ze in de loop van de tijd daarna geplant. Het lanenstelsel is bijzonder goed bewaard gebleven. Het is niet zeldzaam, maar scoort hoog op gaafheid, kenmerkendheid en ensemblewaarde.

De twee 'huiseilanden' zijn eveneens zeker aangelegd vóór het einde van de 18de eeuw. Hun hoofdvorm is behouden gebleven, al zijn de randen en inrichting in de loop van de tijd verschillende keren aangepast. Ze zijn behoorlijk zeldzaam en gaaf bewaard gebleven, ook wat betreft hun relatie met de omgeving.

De Voorstondensebeek is in elk geval al in de eerste helft van de 18de eeuw onlosmakelijk verbonden met de plek van het landgoed. Zo'n opgeleide beek op zichzelf is niet zeldzaam. Maar de ensemblewaarde met de omgeving en op het landgoed met het Nieuwe Werk en de grachten is hoog. De beekloop lijkt vanaf het einde van de 18de eeuw op dezelfde plek te hebben gelegen.

De plaats van de voormalige watermolen en latere boerderij 'de Beek' met het pad ten zuiden stamt waarschijnlijk uit 1731. De plek is redelijk gaaf bewaard gebleven. De gebouwen en molenwerkstukken niet. De plek leent zich goed om beter beleefbaar te maken, op voorwaarde dat de boswei en kampwei genoeg openheid garanderen. In het algemeen is de ligging in het landschap vanaf het einde van de 18de eeuw (maar vermoedelijk veel langer) gaaf bewaard gebleven. Die ligging scoort hoog waar het gaat om gaafheid, kenmerkendheid en ensemblewaarde.

Een restant van het Grand Canal met beplanting is met enige moeite terug te vinden in de grote huisvijver met eiland en verbindingsrivier. Archeologisch veldonderzoek kan wellicht meer restanten opleveren, maar het belang van zo'n onderzoek lijkt gering, omdat de kaarten redelijk veel duidelijkheid verschaffen over wat de ligging zal zijn geweest.

Relicten uit periode II, eerste verlandschappelijking in 'Vroege Landschapsstijl', ca 1781-1816)

Het kleine parkbos met de kleine bos- of visvijver stamt uit deze periode en vertegenwoordigt daarmee de eerste aanzet tot verlandschappelijking op Voorstonden. Wat betreft zeldzaamheid, kenmerkendheid en gaafheid scoort dit parkgedeelte zeer hoog. Het is een kenmerkend en in essentie gaaf voorbeeld van de eerste aanleg in Vroege Landschapsstijl, die vaak uitgetroefd werd in een (uit)hoek van het landgoed, verder van het huis af. Dat dit bij de verdere verlandschappelijking niet omgevormd is en niet integraal opgenomen is in de grootste landschappelijke aanleg van bijv. het Nieuwe Werk maar bewaard is gebleven in zijn Vroeg Landschappelijke vorm is zeldzaam en zeer waardevol. Dit deelgebied heeft goede mogelijkheden voor herstel en accentuering en beter beleefbaar maken ervan voor bezoekers.

Relicten uit periode III, tweede verlandschappelijking in 'Late Landschapsstijl', 1816-ca 1857

Wat betreft waardering van landschapsarchitectonische kwaliteit springt in het algemeen deze periode eruit. De transformatie en uitbreiding met 'terreinen van wateren en vermaak' heeft tussen het einde van de 18de en het einde van de 19de eeuw grote kwaliteit toegevoegd aan het landgoed. Het is een heel bijzonder en geslaagd geheel van behoud door ontwikkeling. De inrichting met nieuw en oud door elkaar is relatief zeldzaam. En die inrichting is hoogstwaarschijnlijk gaaf bewaard gebleven, waar het bijvoorbeeld gaat om de paden- en lanenstructuur, de waterpartijen, enkele authentieke bomenrijen en de ruimtelijke indeling met lege wei- en bouwlanden afgewisseld door beboste percelen en transparante boskamers. De belevingswaarde heeft met de nieuwe aanleg een extra dimensie gekregen. Mocht het inderdaad gaan om een ontwerp van Van Lunteren, dan is Voorstonden ook van waarde omdat het deel uitmaakt van een klein maar bijzonder oeuvre.

De huisvijver is een gaaf bewaard onderdeel van deze periode. Samen met de verbindingssloot (eerste) en het parkbos met grote bosvijver, slingervijver en slingerlanen vormt het de kern van de zeer waardevolle toevoegingen uit deze tijd aan het landgoed. Alle drie scoren hoog waar het gaat om landschapsarchitectonische kwaliteit, ensemblewaarde en (potentiële) belevingswaarde. Ze zijn op hoofdlijnen (contouren, vormen waterpartijen, padenstruc-

tuur, enkele lanen) gaaf bewaard gebleven. Overigens is het voor de belevingswaarde van groot belang dat bezoekers van Natuurmonumenten de wandeling kunnen maken van de grote huisvijver via de verbindingssloot/rivier naar het Nieuwe Werk.

Relicten uit periode IV, derde en latere verlandschappelijking in 'Late Landschapsstijl', ca 1857-1907

Het nieuwe gedeelte van de verbindingssloot, verbreed tot 'rivier', vormt een welkome vervolmaking van de landschappelijke aanleg. Ook hier is de landschapsarchitectonische kwaliteit van de toevoeging hoog. Historisch is de rivier van waarde, omdat het iets zegt over de continuïteit waarmee de verschillende opeenvolgende eigenaren aan het park gewerkt hebben. Ook al is de toevoeging niet de oudste van het landgoed, het is een onmisbaar en gaaf bewaard onderdeel van het ensemble en een wandeling erlangs (of een boottochtje erover) verhoogt de belevingswaarde van het landgoed fors.

De Heerskamp is in periode IV beplant met productiebos. Zowel de bomen als de inrichting met paden zijn inmiddels verdwenen. De Heerskamp heeft op het moment weinig waarde.

De wijzigingen bij de boerderij de Beek zijn noemenswaardig vanwege de hernieuwde aandacht voor de zichtlijnen (vanuit huis en tijdens de wandeling) en vanwege de ruimtelijke aansluiting bij de Voorstondense-beek. Maar de wijzigingen zijn niet uniek of anderszins van grote waarde.

Relicten uit periode V, Springer, gemengde stijl, 1909-1938

Met name de huiseilanden zijn in deze periode door Springer beschouwd. Echter, in het kader van dit rapport is niet nauwkeurig onderzocht wat van zijn ontwerpen is uitgevoerd en wat er na de restauratie van over is gebleven.

Relicten uit periode VI, consolidatie, produktie, jacht, verwaarlozing, herstel, 1938-heden

Het lijkt er op dat behalve de bemoeienis van Springer, de 20ste eeuw met name kleine aanpassingen ten behoeve van plaatselijke jacht en productie heeft opgeleverd. En dat tijdelijk verwaarlozing van invloed is geweest op het overgeleverde landgoed. Bijvoorbeeld zijn gedeeltes van de weides ten noorden van het huis dichtgegroeid geweest en heeft de Heerskamp een wat vormeloze herbepanting ondergaan. Het lijken al met al geen aanpassingen van grote waarde.

Foto van de takkenbrug/Zwitserse brug op Voorstonden. jaartal onbekend.

Documentatie

Kaarten en foto

- Hottingerkaart, ca. 1781
- Kaart van De Man, ca. 1806
- Opmetingskaart van de gemeente Brummen van A. Kommers (landmeter), 1816 (aanwezig in gemeentearchief Zutphen)
- Kadastrale Minuutplan, 1832
- Chromotopografische kaart, verkend in 1886
- Chromotopografische kaart, verkend in 1865, herzien in 1907/12
- Kaart van de havezathe Voorstonden, 1907
- Ontwerp van L.A. Springer, ca. 1909
- Chromotopografische kaart, verkend 1929, uitgegeven in 1934
- Kaart van het landgoed Voorstonden, naar oude kaarten bewerkt door Ch. Trompmeesters, rentmeester te De Steeg, 1935
- De takkenbrug/Zwitserse brug op Voorstonden, jaartal onbekend

Selectie uit gebruikte literatuur

- Dam, J. van, *Ongepubliceerd manuscript over de bewoners van Voorstonden*, 2010.
- Harenberg, J., *Kastelen rond Zutphen*, Zutphen, 1988, p.60-70.
- Lammertse-Tjalma, P., Hendrik van Lunteren (1780-1848): 'vermaarde aanlegger van landgoederen wat tot verfraaijing in het bouwkundige vak daarbij hoort', in: *Tuinkunst. Nederlands Jaarboek voor de tuinkunst*
- Oldenburger-Ebbers, C.S., A. Backer, E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, Deel Oost en Midden*, Rotterdam, 1996, p.99.
- Geschiedenis van Tuin- en Landschapsarchitectuur*, Amsterdam, 1998, p.36-73.
- Overmars, W., Enkele opmerkingen en schetsen over landgoederen en parken in het ruilverkavelingsgebied Brummen-Vorst (buiten blok), augustus 1982
- Stichting tot Behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen, *Definitief Beheersplan Voorstonden*, Elburg, 1995.

Stichting tot Behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen, *Vorstonden, Advies inzake herstel van wandelpaden en het beheer van Lanen, Oudenbosch*, 1997.

Stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen, *Vorstonden, aanvulling op beheersplan*, 1997.

H.J. Versfeit, *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794*, een heruitgave uit 2003

Woerdeman, T., W. Overmars, *Parkbossen in de achttiende eeuw*, in: *Groen 2* (1984) p.19-27.